

IDEA MIASTA ZWARTEGO – DEFINICJA, GŁÓWNE ZAŁOŻENIA, AKTUALNE PRAKTYKI

Karolina Ogrodnik

Politechnika Białostocka, Wydział Budownictwa i Inżynierii Środowiska, ul. Wiejska 45E, 15-351 Białystok
E-mail: k.ogrodnik@pb.edu.pl

COMPACT CITY – DEFINITION, MAIN ASSUMPTIONS, CURRENT PRACTICES

Abstract

The subject of the research was the idea of the compact city, which is considered one of the basic concepts of the development of modern cities. In the article a review of current definitions of the compact city was drawn up, including the genesis of the term. Subsequently, the main assumptions of the compact city were described. The theoretical part of the work was broadened by the description of main instruments enabling the implementation of the compact city in the selected countries. Special attention was paid to the idea of green belts.

The key source of information was the project “*Compact City Policies: A Comparative Assessment*”, which was implemented by the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) in the years 2009-2011.

Streszczenie

Przedmiot badań stanowiła idea miasta zwartego, uważana za jedną z podstawowych koncepcji rozwoju współczesnych miast. W ramach artykułu opracowano przegląd dotychczasowych definicji miasta zwartego, łącznie z przedstawieniem genezy samego terminu. Następnie zostały opisane podstawowe założenia (cechy) idei miasta zwartego. Część teoretyczna pracy została uzupełniona charakterystyką wybranych instrumentów umożliwiających implementację idei miasta zwartego w wybranych państwach. Szczególna uwaga została zwrócona na ideę zielonych pierścieni (*green belts*).

Kluczowe źródło informacji stanowił projekt „*Compact City Policies. A Comparative Assessment*”, który był realizowany przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) w latach 2009-2011.

Keywords: compact city; instruments; green belt

Słowa kluczowe: miasto zwarte; instrumenty; pierścień zieleni

WPROWADZENIE

Wśród podstawowych problemów współczesnych miast, w tym również miast polskich, powszechnie wymienia się zjawisko żywiotowej suburbanizacji, definiowanej jako „*sukcesywne, niekontrolowane anektowanie coraz to nowych terenów pod zabudowę jednorodziną*”¹. Niekontrolowane rozlewanie się zabudo-

wy to zjawisko niewątpliwie złożone, które cechuje się: przyrostem terenów zurbanizowanych (znacznie szybszym niż przyrost liczby ludności czy przyrost niezbędnej infrastruktury), wzrostem udziału terenów o niskiej gęstości zabudowy i niskiej gęstości zaludnienia oraz wzrostem powierzchni zabudowanej przypadającej na

¹ *Przestrzeń życia Polaków*, raport opracowany przez zespół niezależnych ekspertów z inspiracji Prezydenta RP, pod koordynacją J. Sepioli, Warszawa 2014, s. 16, dostępny w Internecie: http://www.sarp.org.pl/pliki/1908_53fdc64bb3140-pzp_spistresci_1.pdf [dostęp: 27.04.2015].

1 mieszkańca (co wynika między innymi ze znacznego przeskalowania w opracowaniach planistycznych terenów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową w stosunku do rzeczywistych potrzeb)².

Należy podkreślić, iż całkowite zahamowanie zjawiska żywiołowej suburbanizacji jest zadaniem mało realnym, wręcz niemożliwym. Aczkolwiek, z uwagi na szereg negatywnych konsekwencji, należy dążyć do jego ograniczenia³. Jedną z ostatnio pojawiających się propozycji przeciwdziałania niekontrolowanej suburbanizacji jest tzw. idea miasta zwartego.

Z uwagi na stosunkowo niedawne pojawienie się terminu miasta zwartego w polskiej literaturze naukowej⁴, jak również w dokumentach określających zasady realizacji polityki miejskiej⁵ podstawowy cel niniejszej pracy stanowiło przybliżenie genezy i zarysu terminologicznego idei miasta zwartego, podstawowych założeń oraz wybranych rozwiązań ułatwiających jej implementację we współczesnej praktyce architektoniczno-urbanistycznej.

W związku z powyższym przedmiot rozważań stanowiły następujące pytania problemowe:

1. Co to jest idea miasta zwartego?
2. Jakie są podstawowe założenia (cechy) miasta zwartego?
3. Przy użyciu jakich instrumentów wybrane kraje prowadzą politykę promującą ideę miasta zwartego?
4. Co to są zielone pierścienie (green belts) i jaka jest ich rola w realizacji idei miasta zwartego?

1. IDEA MIASTA ZWARTEGO – PRZEGLĄD DEFINICJI

Termin *compact city* (miasto kompaktowe, miasto zwarte) został wprowadzony w latach siedemdziesiątych XX wieku przez dwóch amerykańskich matematyków (G. Dantzing, T. L. Saaty), którzy poszukiwali

takiego modelu miasta, który umożliwiłby bardziej efektywne wykorzystanie zasobów w kontekście narastającego problemu „rozlewających się” przedmieść⁶.

Należy zauważyć, iż termin „miasto zwarte” jest powszechnie używany (szczególnie w ostatnich latach), aczkolwiek nie posiada precyzyjnie sformułowanej definicji⁷. Podobne uwagi można odnaleźć na łamach literatury zagranicznej. W raporcie OECD „*Compact City Policies. A Comparative Assessment*” pojawia się stwierdzenie, „*iz definiowanie miasta zwartego nie jest zadaniem łatwym, bowiem nie funkcjonuje jeden jego model*”⁸.

W tabeli nr 1 przedstawiono wybrane dotychczasowe definicje idei miasta zwartego. Co ważne, zestawienie to zostało opracowane na podstawie polskiej, jak również zagranicznej literatury przedmiotu, obejmującej publikacje naukowe oraz dokumenty strategiczne. Definicje zostały przedstawione w porządku chronologicznym.

Pomimo że przedstawione powyżej definicje różnią się niekiedy od siebie (zostały bowiem sformułowane przez różnych autorów, w różnym czasie i miejscu), to na ich podstawie można wyznaczyć podstawowe założenia współczesnej idei miasta zwartego, czyli cechy, którymi powinny charakteryzować się miasta kompaktowe.

2. PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA (CECHY) MIASTA ZWARTEGO

Idea miasta zwartego, o czym była już mowa wcześniej, nie posiada jednej, precyzyjnie sformułowanej definicji. Brak jednoznacznych ram terminologicznych przekłada się również na jej podstawowe założenia. Poniżej w porządku chronologicznym zostały przedstawione przykładowe założenia idei miasta zwartego, proponowane w ostatnich latach w publikacjach naukowych.

² M. Borsia, *Zrównoważony metabolizm miejski w scenariuszach rozwoju aglomeracji warszawskiej*, „Przeгляд Urbanistyczny”, t. VIII, 2014, s. 13, dostępny w Internecie: http://media.wix.com/ugd/841e35_74ee82ace8714a44a837b1cb7d86c865.pdf pl [dostęp: 27.04.2015].

³ *Przestrzeń życia Polaków*, op. cit., s. 18.

⁴ Zob. A. T. Kowalewski, *Spoleczne, ekonomiczne i przestrzenne bariery zrównoważonego rozwoju*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2006; H. Zaniewska, A.T. Kowalewski, M. Thiel, R. Berek, *Zrównoważony rozwój osiedli i zespołów mieszkaniowych w strukturze miasta. Kryteria i poziomy odpowiedzialności*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2008; M. Stangel, *Kształtowanie współczesnych obszarów miejskich w kontekście zrównoważonego rozwoju*, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice 2013.

⁵ Zob. *Krajowa Polityka Miejska 2023*, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa 2015 r., dostępny w Internecie: https://www.mr.gov.pl/media/11579/Krajowa_Polityka_Miejska_2023.pdf [dostęp: 21.12.2015].

⁶ M. Stangel, op. cit. s. 68; zob. również: OECD, *Compact City Policies: A Comparative Assessment*, OECD Green Growth Studies, OECD Publishing, 2012, s. 28, dostępny w Internecie po zalogowaniu: <http://bazy.pb.edu.pl> [dostęp: 27.04.2015].

⁷ M. Stangel, op. cit., s. 68.

⁸ OECD, op. cit., s. 27.

⁹ „*To increase built area and residential population densities, to intensify urban economic, social and cultural activities and to manipulate urban size, form, structure and settlement systems to pursuit of the environmental, social and global sustainability benefits, derived from the concentration of urban functions*”, A. T. Kowalewski, op. cit., s. 202 za M. Jenks, R. Burges (eds.), *Compact City*, SPON Press, London New York 2000, s. 10.

Tab. 1. Przegląd definicji terminu „miasto zwarte”
Tab.1. The review of definitions of the term “compact city”

ŹRÓDŁO	DEFINICJA
A. T. Kowalewski, <i>Spoleczne, ekonomiczne i przestrzenne bariery rozwoju zrównoważonego</i> , Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2006, s. 201-202 za M. Jenks, R. Burges (eds.), <i>Compact City</i> , SPON Press, London New York 2000, s. 10	„... dążenie do zwiększenia intensywności wykorzystania terenów zainwestowania miejskiego i wyższej intensywności zaludnienia; intensyfikacja życia społecznego i aktywności kulturalnej i gospodarczej i takie definiowanie formy miasta, jego wielkości i struktury, aby osiągnąć korzyści zrównoważonego rozwoju przyrodniczego, społecznego i globalnego w wyniku skoncentrowania programów miejskich.” ⁹
A. Polit, <i>Idea miasta zwartego a rzeczywistość</i> , „Czasopismo Techniczne. Architektura” z. 14, 2010, s. 88	„Przez wiele lat remedium na wszelkie choroby współczesnej urbanistyki wywołane zjawiskiem sprawlu upatrywano w koncepcji miasta zwartego. Idei polegającej na projektowaniu zabudowy o stosunkowo wysokiej intensywności, mieszania funkcji terenów miejskich i oparcia ich funkcjonowania o wydajny transport publiczny.”
OECD, <i>Compact City Policies: A Comparative Assessment</i> , OECD Green Growth Studies, OECD Publishing, 2012, s. 15	„Przestrzenna forma miejska cechująca się kompaktową konstrukcją. Do jej kluczowych cech zalicza się: gęstość i sąsiedztwo, tereny miejskie połączone systemami transportu publicznego oraz dostęp do lokalnych usług oraz miejsc pracy.” ¹⁰
E. Węclawowicz – Bilka, <i>Miasto przyszłości – tendencje, koncepcje, realizacje</i> , „Czasopismo Techniczne. Architektura” z. 1, 2012, s. 328	„Compact city zwane miastem krótkich dystansów jest urbanistyczną koncepcją, która promuje relatywnie wysoką gęstość terenów zabudowanych wraz z różnorodnym, mieszanym wykorzystaniem terenu. Sprawny system transportu publicznego ma zachęcać do rezygnacji z komunikacji samochodowej, a zwarty układ urbanistyczny sprzyja pieszym i rowerowym spacerom”
M. Stangel, <i>Kształtowanie współczesnych obszarów miejskich w kontekście zrównoważonego rozwoju</i> , Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2013, s. 8	„Paradygmat miasta zwartego czy szerzej rozumianej zrównoważonej urbanistyki postuluje tworzenie gęstej, wielofunkcyjnej struktury zabudowy, w której można wygodnie poruszać się pieszo i transportem publicznym, z dostępem do lokalnych usług, miejsc pracy i terenów zielonych.”
<i>Przestrzeń życia Polaków</i> , raport opracowany przez zespół niezależnych ekspertów, koncepcja i koordynacja całości J. Sepiół, Warszawa 2014, s. 215	„Model miasta o intensywnej, wielofunkcyjnej i dobrze zakomponowanej formie urbanistycznej, zawierającej również urządzone formy zieleni rekreacyjnej i charakteryzujące się dobrą dostępnością wszystkich niezbędnych usług publicznych.”
<i>Krajowa Polityka Miejska 2023</i> , Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa 2015, s. 19	„W planowaniu rozwoju samorządy lokalne powinny działać zgodnie z ideą miasta zwartego, która - realizując zasady zrównoważonego rozwoju - promuje policentryczną strukturę, przyjmującą formę gęstej i wielofunkcyjnej zabudowy, obsługiwanej komunikacją pieszą, rowerową i publiczną, przy jednoczesnym ograniczaniu konieczności korzystania z indywidualnego transportu samochodowego.”

Źródło: opracowanie własne na podstawie literatury ujętej w tabeli.
 Source: own study based on the literature included in the table.

M. Neuman w swojej pracy *The Compact City Fallacy*¹¹, powołując się na liczne dane empiryczne, poszukiwał odpowiedzi na pytanie: czy miasta zwarte są miastami zrównoważonymi?¹² Obok wskazanego pro-

blemu wiodącego autor zwrócił również uwagę na cechy charakterystyczne miasta zwartego. Na podstawie między innymi przeglądu literatury¹³ opracował w ujęciu tabelarycznym listę czternastu cech charaktery-

¹⁰ "Spatial urban form characterized by 'compactness'. By understanding various definitions of compact city, this report defines its key characteristics as: i) dense and proximate development patterns; ii) urban areas linked by public transport systems; and iii) accessibility to local services and jobs", OECD, op. cit., s. 15.

¹¹ M. Neuman, *The Compact City Fallacy*, „Journal of Planning Education and Research” vol. 25, no. 1, 2005, s. 14, dostępny w Internecie: http://courses.washington.edu/gmforum/Readings/Neuman_CC%20Fallacy.pdf [dostęp: 21.12.2015].

¹² M. Neuman, op. cit., s. 11.

¹³ E. Burton, *The compact city: Just or just compact? A preliminary analysis*, „Urban Studies” vol. 37, no. 11, 2000, s. 1969-2001; G. Galster, R. Hanson, M. Ratcliffe, H. Wolman, S. Coleman, J. Freihage, *Wrestling sprawl to the ground: Defining and measuring an elusive concept*, „Housing Policy Debate” vol. 12, no. 4, 2001, s. 681-717; Y. Song, G. J. Knaap, *Measuring urban form: Is Portland winning the war on sprawl?*, „Journal of the American Planning Association” vol. 70, no. 2, 2004, s. 210-225.

stycznych miasta zwarteo, do których zaliczył kolejno (w nawiasie zostały podane pierwotne nazwy w języku angielskim)¹⁴:

1. Wysoką gęstość zamieszkania i zatrudnienia (*high residential and employment densities*).
2. Łączenie różnych sposobów użytkowania gruntów (*mixture of land uses*).
3. Drobnaziarnistą strukturę użytkowania gruntów (*fine grain of land uses*).
4. Wzrost interakcji społecznych i gospodarczych (*increased social and economic interactions*).
5. Ciągłość struktury (*contiguous development*).
6. Kontrolowany rozwój miejski, wyznaczony czytelnymi granicami (*contained urban development, demarcated by legible limits*).
7. Infrastrukturę miejską, przede wszystkim sieci kanalizacyjne oraz wodociągowe (*urban infrastructure, especially sewerage and water mains*).
8. Transport multimodalny (*multimodal transportation*).
9. Wysoki stopień dostępności: w skali lokalnej/regionalnej (*high degrees of accessibility: local/regional*).
10. Wysoko rozwinięty system połączeń ulicznych (wewnętrznych/zewnętrznych), obejmujący chodniki i ścieżki rowerowe (*high degrees of street connectivity (internal/external), including sidewalks and bicycle lanes*).
11. Wysoki stopień pokrycia powierzchnią nieprzepuszczalną (*high degree of impervious surface coverage*).
12. Niski wskaźnik przestrzeni otwartych (*low open-space ratio*).
13. Jednolitą lub ściśle skoordynowaną kontrolę planowania zagospodarowania terenu (*unitary control of planning of land development, or closely coordinated control*).
14. Wystarczający budżet na finansowanie obiektów i infrastruktury miejskiej (*sufficient government fiscal capacity to finance urban facilities and infrastructure*).

Kluczowe cechy miasta zwarteo stanowią również przedmiot badań prowadzonych w ramach projektu OECD. W raporcie *Compact City Policies: A Comparative Assessment* zostały wyróżnione następujące cechy charakterystyczne¹⁵:

1. Gęstość oraz sąsiedztwo (*dense and proximate development patterns*).
2. Systemy transportu publicznego łączące tereny miejskie (*urban areas linked by public transport systems*).
3. Dostęp do lokalnych usług oraz miejsc pracy (*accessibility to local services and jobs*).

W polskiej literaturze także można odnaleźć informacje na temat idei miasta zwarteo, w tym jej głównych założeń. M. Stangel, na bazie zestawień proponowanych w literaturze, jako najpopularniejsze cechy zwarteo struktur miejskich wymienia kolejno¹⁶:

1. Koncentrację i gęstość.
2. Policentryczną strukturę urbanistyczną.
3. Łączenie różnych funkcji wraz z zapewnieniem dostępu do funkcji usługowych.
4. Kształtowanie jednostek sąsiedzkich o określonej specyfice.
5. Rozwinięty system transportu, obejmujący komunikację publiczną, jak również pieszą oraz rowerową.
6. Dostęp do wysokiej jakości przestrzeni publicznych.

Przedstawione powyżej wybrane zestawienia cech charakterystycznych miasta zwarteo są zróżnicowane, aczkolwiek można zauważyć kilka powtarzających się założeń, tj. gęstość, łączenie różnych sposobów użytkowania terenu, rozwinięty system transportu publicznego, jak również wysoki poziom dostępności do usług, miejsc pracy oraz przestrzeni publicznych¹⁷.

Analizę podstawowych założeń idei miasta zwarteo warto podsumować słowami A. Kowalewskiego: „Należy przewidywać, że debata na temat cech i zasad miasta zwarteo nie zakończy się w najbliższych latach, idea ta ma wiele skal, form i postaci, jest prezentowana w różnych kontekstach i wymiarach (...). Jest to racjonalna niewątpliwie idea, która wymaga jednak właściwego stosowania w zależności od miejsca, czasu, sytuacji społecznej i gospodarczej, tradycji i kultury społeczności miejskiej, czyli stosowania wtedy, kiedy jest to celowe, i w taki sposób, jaki jest w określonym miejscu właściwy”¹⁸.

W kolejnej części artykułu, powołując się na wyniki badań OECD, zostały przedstawione wybrane instrumenty umożliwiające realizację założeń idei miasta zwarteo w praktyce architektoniczno-urbanistycznej.

¹⁴ M. Neuman, op. cit., s. 14.

¹⁵ OECD, op. cit., s. 27-28.

¹⁶ M. Stangel, op. cit., s. 68.

¹⁷ Na podstawie: M. Neuman, op. cit., s. 14; OECD, op. cit., s. 27-28; M. Stangel, op. cit., s. 68.

¹⁸ A. Kowalewski, op. cit., s. 202.

3 PROJEKT ORGANIZACJI WSPÓŁPRACY GOSPODARCZEJ I ROZWOJU (OECD) COMPACT CITY POLICIES: A COMPARATIVE ASSESSMENT

3.1. Podstawowe informacje

W latach 2009-2011 Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) realizowała projekt o nazwie *Compact City Policies: A Comparative Assessment*. Jego priorytetowy cel stanowiło przybliżenie koncepcji miasta zwartego, określenie jej roli w kontekście aktualnych tendencji urbanizacyjnych, jak również wskazanie potencjalnych efektów realizacji polityki promującej miasto zwarte. Co ważne, projekt został zakończony publikacją o tej samej nazwie, którą można uznać za ważne źródło wiedzy na temat współczesnej idei miasta zwartego¹⁹.

Przedmiot prowadzonych badań stanowiły między innymi następujące zagadnienia: znaczenie koncepcji miasta zwartego we współczesnym kontekście urbanistycznym²⁰, wpływ polityki promującej miasto zwarte na zrównoważony rozwój obszarów miejskich²¹, wskaźniki miasta zwartego²², jak również aktualne praktyki i strategie promujące miasto zwarte²³.

W niniejszym artykule szczególna uwaga została zwrócona na klasyfikację oraz rodzaje instrumentów polityki promującej miasto zwarte stosowane w państwach członkowskich OECD.

3.2. Wybrane instrumenty polityki miasta zwartego

W ramach raportu *Compact City Policies: A Comparative Assessment* został opracowany zestaw najpopularniejszych instrumentów służących realizacji polityki miasta zwartego. Co ważne, instrumenty zostały podzielone na pięć grup (ze względu na rodzaj interwencji)²⁴:

- regulacyjne/informacyjne (*regulatory/informative*),
- regulacyjne (*regulatory*),
- fiskalne (*fiscal*),
- inwestycje publiczne (*public investment*),
- współpraca (*partnership*).

Do pierwszej grupy instrumentów, określonej mianem regulacyjno-informacyjnych, zostały zakwa-

lifikowane wszelkie wytyczne (tworzone na poziomie krajowym, regionalnym oraz lokalnym) regulujące rozwój terenów miejskich. Są to odpowiednio: krajowe wytyczne dotyczące rozwoju obszarów miejskich (*national urban development guidelines*), plany regionalne (*regional master plan*) oraz miejskie wytyczne projektowe (*urban design guidelines*). Co ważne, instrumenty z tej grupy stosowane są między innymi w Australii (Melbourne) czy w Kanadzie (Montreal, Vancouver)²⁵.

Najliczniejszą grupę stanowią tzw. instrumenty regulacyjne. Wśród najpopularniejszych instrumentów z tej grupy można wymienić: granicę rozwoju miejskiego (*urban growth/containment boundary*), zielone pierścienie (*green belts*), wymagania minimalnej gęstości (*minimum density requirement*) czy wymagania łączenia różnych sposobów użytkowania terenu (*mixed use requirement*). Ponadto do powyższej grupy zostały włączone różnorodne opłaty związane z rozwojem inwestycyjnym (*development tax/fee/charge*) czy z systemem transportu (*parking tax, fee, charge; congestion tax, fee, charge*). Należy dodać, iż są to jedynie wybrane instrumenty o charakterze regulacyjnym²⁶. Ich pełny wykaz, również tych mniej znanych, można odnaleźć w raporcie OECD²⁷. Warto dodać, że instrumenty regulacyjne przyjęły się w wielu krajach. Granica rozwoju miejskiego oraz zielone pierścienie stosowane są między innymi w Kanadzie (Vancouver, Ontario). Wymagania minimalnej gęstości czy łączenia różnych sposobów użytkowania terenu przyjęły się na przykład we Francji (Paryż). Natomiast opłaty związane z systemem transportu (mające na celu między innymi promowanie transportu zbiorowego) funkcjonują na przykład w krajach skandynawskich: w Szwecji (Sztokholm) czy w Norwegii (Oslo)²⁸.

Kolejną, również liczną grupę stanowią instrumenty fiskalne. Obejmują one między innymi różnorodne inicjatywy zachęcające do realizacji inwestycji na terenach, które były już wcześniej użytkowane (*split-rate property tax*) bądź inicjatywy zachęcające do podejmowania działań renowacyjnych oraz konserwatorskich istniejącej zabudowy (*incentives for renovation and preservation of buildings*). Wymienione powyżej instrumenty stosowane są na przykład w Australii (Melbourne, Sydney)²⁹.

¹⁹ OECD, op. cit., s. 3.

²⁰ Ibidem, s. 25-54.

²¹ Ibidem, s. 55-78.

²² Ibidem, s. 79-114.

²³ Ibidem, s. 115-283.

²⁴ Zestaw opracowanych instrumentów został przedstawiony pierwotnie w formie tabelarycznej w raporcie OECD, s. 121-122.

²⁵ Ibidem, s. 121.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem, s. 122.

Ponadto w badaniu zostały uwzględnione interwencje z zakresu inwestycji publicznych, a dokładnie dotyczące porozumień umożliwiających rozwój oparty na wysokiej gęstości oraz łączeniu różnych sposobów użytkowania (*development agreement for dense/mixed-use development*), jak też interwencje bazujące na partnerstwie publiczno-prywatnym (*public-private partnership*). Instrumenty te stosowane są na przykład w Stanach Zjednoczonych (Portland)³⁰.

Charakterystykę poszczególnych instrumentów polityki miasta zwartego w wybranych państwach członkowskich OECD należy uzupełnić o kilka uwag. Po pierwsze, powyższe instrumenty nie reprezentują wszystkich praktyk stosowanych w wybranych krajach, w badaniu przedstawiono jedynie podstawowe. Po drugie, przedmiot badania stanowiła identyfikacja instrumentów, bez oceny ich efektywności. Ponadto pewne ograniczenia związane były z samą definicją miasta zwartego. W badaniu została przedstawiona wybrana idea, aczkolwiek sposób interpretacji pozostawiono już respondentom³¹.

Opracowany w ramach raportu OECD przegląd najpopularniejszych instrumentów służących realizacji miasta zwartego potwierdza tezę, że sama identyfikacja poszczególnych instrumentów stanowi złożone zadanie. Natomiast ich szczegółowa charakterystyka, główne funkcje czy wspomniany już wcześniej pomiar efektywności mogą stanowić potencjalne kierunki przyszłych badań w tym zakresie.

W kolejnej części niniejszej pracy szczególną uwagę zwrócono na wybrany instrument z grupy regulacyjnej, tzw. zielony pierścień (*green belt*), powszechnie stosowany w wielu krajach na całym świecie.

4. ZIELONY PIERŚCIEŃ (GREEN BELT) JAKO JEDEN Z INSTRUMENTÓW SPRZYJAJĄCYCH REALIZACJI IDEI MIASTA ZWARTEGO

Termin „zielony pierścień” (*green belt*) jest różnie definiowany, aczkolwiek powszechnie uważany jest za

instrument planistyczny regulujący wzajemne powiązania na linii miasto-krajobraz otwarty³². B. Szulczewska i A. Cieszevska, nawiązując do głównych interpretacji, zielony pierścień definiują „jako pas terenów otwartych otaczających miasto”³³, który nie musi być domknięty, a jego struktura może mieć różny stopień zwartości³⁴.

Na łamach słownika *Encyclopedic Dictionary of Landscape and Urban Planning* termin ten definiowany jest jako „ciągła, otwarta przestrzeń do kilku kilometrów otaczająca miasta, zazwyczaj użytkowana rolniczo, obejmująca również parki, lasy oraz tereny sportowe, utrzymywana bez większych zmian za pomocą kontroli planistycznej, w celu zahamowania rozwoju miast oraz pełnienia funkcji rekreacyjnych i klimatycznych”³⁵. Natomiast w raporcie OECD zielony pierścień (*green belt*) definiuje się jako „strefę oddzielającą obszar miejski od otaczających obszarów wiejskich, tworzoną w celu zahamowania rozwoju miejskiego”³⁶.

Zielone pierścienie pełnią różnorodne funkcje, wśród podstawowych (w nawiązaniu do przedstawionych powyżej definicji) można wymienić ograniczenie przestrzennego rozwoju obszarów miejskich oraz szeroko rozumianą rolę rekreacyjną, przyczyniającą się do poprawy jakości życia mieszkańców współczesnych miast. Należy jednak dodać, iż przypisywane zielonemu pierścieniowi funkcje „ulegały i ulegają zmianom i reinterpretacji (na przykład waga przypisywana jego funkcji żywicielskiej). Obecnie jest on przede wszystkim postrzegany jako idea, której realizacja ma przyczynić się do ograniczenia zjawiska rozlewania się miast”³⁷.

Zielone pierścienie od lat stosowane są w wielu krajach na całym świecie. Jako przykłady można podać: Austrię (Wiedeń), Kanadę (Ontario), Niemcy (Frankfurt), Węgry (Budapeszt), Włochy (Rzym), Hiszpanię (Barcelona), jak również Koreę, Szwajcarię czy Wielką Brytanię³⁸. Warto podkreślić, że w Wielkiej Brytanii zielone pierścienie stanowią kluczowy instrument planistyczny. „Brytyjskim narzędziem ochrony jest cały system planowania przestrzennego, w tym jednak w sposób szczególny idea zielonych pierścieni (*green*

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem, s. 120.

³² B. Szulczewska, A. Cieszevska, *Układ przyrodniczy obszaru metropolitalnego: sieć w pierścieniu czy pierścień w sieci*, [w:] S. Kozłowski (red.), *Żywiotowe rozprzestrzenianie się miast. Narastający problem aglomeracji miejskich w Polsce*, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok-Lublin-Warszawa, s. 53-54.

³³ Ibidem, s. 53.

³⁴ Ibidem.

³⁵ "(...) *greenbelt* [US]/*green belt* [UK] (Continuous open land, up to several kilometers [US]/kilometres [UK] in width around towns or cities, usually in agricultural use, and often containing parkland, woodland and sportsgrounds, which is maintained free from major developments by means of planning controls, in order to contain urban growth, and to fulfill local recreational requirements and climatic functions)", K.-J. Evert, E. B. Ballard, D. J. Elsworth, I. Oquiñene, J.-M. Schmerber, R. E. Stipe (eds.), *Encyclopedic Dictionary of Landscape and Urban Planning*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2010, s. 403, dostępny w Internecie po zalogowaniu: <https://bazy.pb.edu.pl> [dostęp: 01.05.2015].

³⁶ „A zone that divides an urban area from the surrounding rural areas, to limit urban development in the belt”, OECD, op. cit., s. 121.

³⁷ B. Szulczewska, A. Cieszevska, op. cit., s. 50-51.

³⁸ OECD, op. cit., s. 121.

belts). Jej teoria kształtowała się w XIX i na początku XX wieku, a weszła praktycznie w życie jako dokument prawny i jego efekty planistyczne w latach trzydziestych i czterdziestych XX stulecia³⁹.

Co ważne, w Polsce również wskazuje się na potrzebę tworzenia zielonych pierścieni wokół ośrodków miejskich. Dotychczasowe praktyki z zakresu kształtowania zielonych pierścieni w warunkach polskich zostały opisane między innymi w pracy pod redakcją S. Kozłowskiego⁴⁰. Opracowane wówczas studia przypadku dotyczyły między innymi Obszaru Metropolitalnego Warszawy⁴¹, Poznania⁴² czy Aglomeracji Lubelskiej⁴³.

Warto dodać, iż w „*Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*”⁴⁴ zostały uwzględnione tzw. obligatoryjne zielone systemy pierścieniowe miejskich obszarów funkcjonalnych ośrodków metropolitalnych i regionalnych. Systemy te zakwalifikowano do głównych elementów sieci ekologicznej kraju 2030⁴⁵, aczkolwiek w przypadku właściwej realizacji mogą również pełnić funkcje strukturotwórcze, umożliwiające przynajmniej częściowe hamowanie niekontrolowanego rozprzestrzeniania się terenów zurbanizowanych.

PODSUMOWANIE

Idea miasta zwartego to jedna z podstawowych koncepcji rozwoju współczesnych miast. Przeprowadzone studia literaturowe umożliwiły między innymi: opracowanie ram terminologicznych idei miasta zwartego (pojęcie nie posiada jednej, precyzyjnej definicji), jak również zidentyfikowanie najpopularniejszych założeń, do których finalnie zakwalifikowano: wysoką gęstość zabudowy/zaludnienia, łączenie różnych sposobów użytkowania terenu, rozwinięty system transportu publicznego oraz dostęp do wysokiej jakości przestrzeni publicznych.

Należy podkreślić, iż powyżej wyartykułowane założenia nie stanowią sztywnych zaleceń, lecz pożądaną kierunek działań. Wdrożenie idei miasta zwartego jako wiodącego paradygmatu rozwoju współczesnych miast wymaga bowiem każdorazowo dostosowania opracowanego modelu do lokalnych uwarunkowań (przestrzennych, społecznych, gospodarczych) danego ośrodka.

Warto dodać, iż idea miasta zwartego przyjęła się i jest realizowana w wielu krajach na całym świecie, a do jej implementacji stosowane są różnorodne instrumenty natury regulacyjnej, informacyjnej czy fiskalnej. Dotychczasowe doświadczenia innych krajów mogą stanowić „atlas dobrych praktyk” dla Polski, w której stosunkowo niedawno wskazano potrzebę kreowania miasta zwartego (przede wszystkim na łamach przyjętej Krajowej Polityki Miejskiej 2023).

LITERATURA

1. **Borchulski Z. (2006),** *Próba kształtowania zielonego pierścienia w obszarze aglomeracji lubelskiej*, [w:] S. Kozłowski (red.), *Żywiolowe rozprzestrzenianie się miast. Narastający problem aglomeracji miejskich w Polsce*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok-Lublin-Warszawa, s. 297-315.
2. **Borsa M. (2014),** *Zrównoważony metabolizm miejski w scenariuszach rozwoju aglomeracji warszawskiej*, „Przegląd Urbanistyczny”, t. VIII, s. 12-14, dostępny w Internecie: http://media.wix.com/ugd/841e35_74e82ace8714a44a837b1cb7d86c865.pdf pl [dostęp: 27.04.2015].
3. **Dylewski R. (2006),** *Problemy rozprzestrzeniania się miast w świetle doświadczeń krajów Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych*, [w:] S. Kozłowski (red.), *Żywiolowe rozprzestrzenianie się miast. Narastający problem aglomeracji miejskich w Polsce*, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok-Lublin-Warszawa, s. 27-38.

³⁹ R. Dylewski, *Problemy rozprzestrzeniania się miast w świetle doświadczeń krajów Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych*, w: S. Kozłowski (red.), *Żywiolowe rozprzestrzenianie się miast. Narastający problem aglomeracji miejskich w Polsce*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok-Lublin-Warszawa 2006, s. 29.

⁴⁰ S. Kozłowski (red.), *Żywiolowe rozprzestrzenianie się...*, op. cit.

⁴¹ Zob. B. Szulczewska, A. Cieszeńska, op. cit.; S. Kozłowski, *Propozycje zielonych pierścieni w obszarze metropolitalnym Warszawy*, [w:] S. Kozłowski (red.), *Żywiolowe rozprzestrzenianie się miast...*, op. cit., s. 173-200.

⁴² Zob. B. Raszka, *Ekspansja „wielkiego” Poznania – uwarunkowania, skutki, przeciwdziałanie*, [w:] S. Kozłowski (red.), *Żywiolowe rozprzestrzenianie się...*, op. cit., s. 201-223.

⁴³ Zob. Z. Borchulski, *Próba kształtowania zielonego pierścienia w obszarze aglomeracji lubelskiej*, w: S. Kozłowski (red.), *Żywiolowe rozprzestrzenianie się*, op. cit, s. 297-315; A. Polska, *Planistyczne problemy kształtowania zielonego pierścienia w aglomeracji lubelskiej*, [w:] S. Kozłowski (red.), *Żywiolowe rozprzestrzenianie się...*, op. cit., s. 373-384.

⁴⁴ *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012, dostępny w Internecie: https://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_przestrzenna/KPZK/Documents/KPZK_2030_PL_small_po_reasumpcji_new.pdf [dostęp: 21.05.2015].

⁴⁵ Ibidem, s. 62, główne elementy sieci ekologicznej kraju 2030 zostały opracowane w formie graficznej przez MRR na podstawie: M. Degórski, A. Mizgajski, T. Palmowski, *Ekspertyzy do KPZK, EKONET-PI, ZBS PAN* (W. Jędrzejewski z zespołem), KPPZK, pzpw województw przygranicznych.

4. **Evert K.-J., Ballard E. B., Elsworth D. J., Oquiñena I., Schmerber J.-M., Stipe R. E. (2010)**, *Encyclopedic Dictionary of Landscape and Urban Planning*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, s. 403, dostępny w Internecie po zalogowaniu: <https://bazy.pb.edu.pl> [dostęp: 27.04.2015].
5. **Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (2012)**, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, dostępny w Internecie: https://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_przestrzenna/KPZK/Documents/KPZK_2030_PL_small_po_reasumpcji_new.pdf [dostęp: 21.05.2015].
6. **Kowalewski A. (2006)**, *Społeczne, ekonomiczne i przestrzenne bariery zrównoważonego rozwoju*, IRM, Kraków, s. 201-211.
7. **Kozłowski S. (2006)**, *Propozycje zielonych pierścieni w obszarze metropolitalnym Warszawy*, [w:] S. Kozłowski (red.), *Żywiotowe rozprzestrzenianie się miast. Narastający problem aglomeracji miejskich w Polsce*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok-Lublin-Warszawa, s. 173-200.
8. **Krajowa Polityka Miejska 2023 (2015)**, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa, dostępny w Internecie: https://www.mir.gov.pl/media/11579/Krajowa_Polityka_Miejska_2023.pdf [dostęp: 21.12.2015].
9. **Neuman M. (2005)**, *The Compact City Fallacy*, Journal of Planning Education and Research, Vol. 25, No. 1, s. 11-26, dostępny w Internecie: http://courses.washington.edu/gmforum/Readings/Neuman_CC%20Fallacy.pdf [dostęp: 21.12.2015].
10. **OECD (2012)**, *Compact City Policies: A Comparative Assessment*, OECD Green Growth Studies, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264167865-en>, dostępny w Internecie po zalogowaniu: <https://bazy.pb.edu.pl> [dostęp: 27.04.2015].
11. **Polit A. (2010)**, *Idea miasta zwartego a rzeczywistość*, „Czasopismo Techniczne. Architektura”, z. 14, s. 85-91, dostępny w Internecie: http://suw.biblos.pk.edu.pl/resources/i4/i1/i3/i8/r4138/PolitA_IdeaMiasta.pdf [dostęp: 27.04.2015].
12. **Polska A. (2006)**, *Planistyczne problemy kształtowania zielonego pierścienia w aglomeracji lubelskiej*, [w:] S. Kozłowski (red.), *Żywiotowe rozprzestrzenianie się miast. Narastający problem aglomeracji miejskich w Polsce*, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok-Lublin-Warszawa, s. 373-384.
13. **Przestrzeń życia Polaków (2014)**, raport opracowany przez zespół niezależnych ekspertów z inspiracji Prezydenta RP, pod koordynacją J. Sepiōła, Warszawa, dostępny w Internecie: http://www.sarp.org.pl/pliki/1908_53fdc64bb3140-pzp_spistresci_1.pdf [dostęp: 27.04.2015].
14. **Raszka B. (2006)**, *Ekspansja „wielkiego” Poznania – uwarunkowania, skutki, przeciwdziałanie*, [w:] S. Kozłowski (red.), *Żywiotowe rozprzestrzenianie się miast. Narastający problem aglomeracji miejskich w Polsce*, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok-Lublin-Warszawa, s. 201-223.
15. **Stangel M. (2013)**, *Kształtowanie współczesnych obszarów miejskich w kontekście zrównoważonego rozwoju*, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice 2013.
16. **Szulczewska B., Cieszewska A. (2006)**, *Układ przyrodniczy obszaru metropolitalnego: sieć w pierścieniu czy pierścień w sieci*, [w:] S. Kozłowski (red.), *Żywiotowe rozprzestrzenianie się miast. Narastający problem aglomeracji miejskich w Polsce*, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok-Lublin-Warszawa, s. 49-69.
17. **Węclawowicz-Bilska E. (2012)**, *Miasto przyszłości - tendencje, koncepcje, realizacje*, „Czasopismo Techniczne. Architektura”, z. 1, s. 323-342, dostępny w Internecie: https://suw.biblos.pk.edu.pl/resources/i1/i2/i3/i1/i7/r12317/WeclawowiczBilskaE_MiastoPrzyszlosci.pdf [dostęp: 27.04.2015].
18. **Zaniewska H., Kowalewski A. T., Thiel M., Berek R. (2008)**, *Zrównoważony rozwój osiedli i zespołów mieszkaniowych w strukturze miasta. Kryteria i poziomy odpowiedzialności*, IRM, Kraków.